

**Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ**

**ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ 5ης ΕΤΗΣΙΑΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

2 - 4 Μαΐου 1984

**S T U D I E S
IN GREEK LINGUISTICS**

**PROCEEDINGS OF THE 5th ANNUAL MEETING OF THE
DEPARTMENT OF LINGUISTICS, FACULTY OF PHILOSOPHY,
ARISTOTELIAN UNIVERSITY OF THESSALONIKI**

2 - 4 May 1984

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΑΦΩΝ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1985

Άννα Παναγιώτου

ΜΕΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΥΠΟΚΟΡΙΣΜΟΥ
ΣΕ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Résumé

Les inscriptions de la Macédoine ancienne présentent un grand intérêt pour la meilleure connaissance de la langue grecque qui n' a pas attiré, autant qu' il fallait, l' attention des savants. L' étude des suffixes hypocoristiques est une petite contribution dans ce sens et fait partie d' une plus vaste recherche sur la langue des inscriptions de la Macédoine. Dans cet article sont examinés l' histoire, la provenance et l' emploi des suffixes suivants: -ίσκος, -ιχος, -αχος, -ίνης/-ινης, -άριον, -άσων, -ιδους, -ίλος/-ιλλος et -ύλος/-υλλος, -ώ, -ᾶς.

Η ανακοίνωση αυτή αποβλέπει στην παρουσίαση ορισμένων συνήθων υποκοριστικών μορφημάτων που απαντούν σε επιγραφές από τον χώρο της αρχαίας Μακεδονίας. Από την τελευταία, εξαιτίας χρονικών περιορισμών, δεν έχει συμπεριληφθεί το υλικό από εκείνες τις περιοχές που ανήκουν σήμερα στη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία. Για λόγους σύγκρισης κυρίως αλλά και προσδιορισμού της προέλευσης και της συχνότητας ορισμένων μορφημάτων, έχει χρησιμοποιηθεί το υλικό και από τις χαλκιδικές και λοιπές αποικίες της Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας.

Όπως είναι γνωστό, το επιγραφικό υλικό της Μακεδονίας εκτείνεται χρονικά -εκτός από λίγες εξαιρέσεις- από τα τέλη του πέμπτου αιώνα π.Χ. -στις αποικίες- ενώ των καθ' αυτό μακεδονικών περιοχών είναι κατά 25-50 τουλάχιστον χρόνια μεταγενέστερο. Το μέγιστο μέρος του υλικού δηλαδή, ανήκει στην ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή κι επειδή η γλώσσα αυτής της τελευταίας περιόδου δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες διαφορές από το υλικό της πρωτοβυζαντινής, έχουν εξετασθεί οι επιγραφές που χρονολογούνται μέχρι και τον 6ο αιώνα μ.Χ.

Το υλικό της Μακεδονίας έχει ελάχιστα χρησιμοποιηθεί για γλωσσικές μελέτες επειδή, όπως προαναφέρθηκε, ύστερο στην πλειονότητά του, δεν θεωρήθηκε αξιόπιστο για μελέτες διαλεκτολογικού περιεχομένου. Έτσι η Μακεδονική λόγω της

επικουρίας και άλλων παραγόντων, από αυτούς που χαρακτηρίζονται "εξωγενείς" συνήθως, θεωρήθηκε άλλοτε ως μη ελληνική, ινδοευρωπαϊκής όμως προέλευσης γλώσσα, ενώ άλλοτε, τα ίδια στοιχεία, πάντα από τη φιλολογική παράδοση και δευτερευόντως από τη μελέτη της ονομαστικής και των τοπωνυμίων αντλημένα, θεωρήθηκαν ικανά να αποδείξουν ότι η Μακεδονική είναι ελληνική διάλεκτος. Αυτό δηλαδή που πρέπει να τονισθεί είναι ότι τα συμπεράσματα που εξήχθησαν σχετικά με τη γλώσσα των Μακεδόνων βγήκαν κατά το μάλλον ή ήττον ερήμην του επιγραφικού υλικού.

Για τα παραδείγματα που χρησιμοποιήθηκαν δόθηκε παραπομπή στην αρτιότερη και μαζί προσιτότερη δημοσίευση. Ο προσδιορισμός της προέλευσης της επιγραφής κρίθηκε απαραίτητος για περιοχή κατ' αρχάς ανομοιογενή γλωσσικά, όπως είναι η Μακεδονία, λόγω της ύπαρξης των αποικιών, της κατά στάδια εξάπλωσης των Μακεδόνων, της μεγάλης έκτασης της χώρας. Ομοειδή παραδείγματα εξετάστηκαν κατά χρονολογική σειρά, βάσει της χρονολόγησης που έχει προταθεί από τον εκδότη και έχει γίνει γενικά αποδεκτή. Στις περιπτώσεις όπου υπάρχει διάσταση γνώμων, ιδιαίτερα στις χρονολογημένες επιγραφές όπου δεν γίνεται ρητή μνεία, από τον συντάκτη, της χρονολογικής αφετηρίας από την οποία μετρά το έτος που αναφέρει, ή, όπως συμβαίνει, δεν υπολογίζει βάσει και των δύο χρονολογικών συστημάτων που χρησιμοποιούνται στην περιοχή κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, και όπου τα στυλιστικά ή άλλα κριτήρια δεν βοηθούν στον προσδιορισμό της χρονολογίας, χρησιμοποιήθηκε σε αυτή τη μελέτη το χρονικό διάστημα που καλύπτεται από την πρωιμότερη ως την υστερότερη χρονολόγηση. Όπου δεν υπάρχει χρονολογία, σημαίνει ότι δεν έχει επιχειρηθεί από κανέναν από τους εκδότες και ότι δεν αποτολμήθηκε σε αυτό το στάδιο της έρευνας ένα τόσο δύσκολο εγχείρημα που απαιτεί έναν συνδυασμό συνθετότερων κριτηρίων.

Όπου συναντώνται παραπομπές τύπου Πέλλα, Αμφίπολις, εννοείται πως αφορούν το αρχαίο τοπωνύμιο.

1. Υποκοριστικά σε -ίσκος/-ίσκᾱ, -ίσκη

Το υποκοριστικό μόρφημα -ίσκος, κοινό σε όλες σχεδόν τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες,¹ είναι από τα συνηθέστερα σε όλες τις διαλέκτους της Ελληνικής. Ήδη στην πινακίδα Ue 611 της Γραμμικής Β από τις Μυκήνες, απαντά ο τύπος ti-ri-po-di-ko (=τριποδίσκοι, ονομ. πληθ.), που αποδίδει μικρό τριποδικό λέβητα². Φαίνεται δε ότι μέχρι το τέλος της κλασικής εποχής κράτησε πρωτεύουσα θέση ανάμεσα στα

υποκοριστικά μορφήματα³.

Αρχικά φαίνεται ότι το επίθημα είχε μια έννοια δηλωτική συγγένειας, ομοιότητας (π.χ. οὐρανίσκος, χηνίσκος), απ' όπου και η ειρωνική του, υποτιμητική του χροιά⁴.

Από τον Ε' αιώνα παρουσιάζει μια υποχώρηση, προς όφελος των υποκοριστικών σε -ιον στα προσηγορικά και -ιχος στα κύρια ονόματα⁵.

Η υποχώρηση αυτή είναι έκδηλη στη Μακεδονία: από τα σωζόμενα παραδείγματα με το μόρφημα αυτό, μόνο 2 σε σύνολο 10 ανήκουν σε προσηγορικά (δεδομένης μάλιστα και της γνωστής συντηρητικότητας των κυρίων ονομάτων) δηλαδή, η λέξη φιαλίσκος⁶, η οποία μπορεί να σημαίνει είτε "μικρή φιάλη" (πρβ. ἀμφορίσκος, καδίσκος, κοτυλίση κλπ.), είτε "παράσταση φιάλης" (πρβ. ἰπίσκος, ἀσπιδίση), ερμηνεία που έχει και επιγραφικά παράλληλα. Παρά τη γενική αρχή ότι τα υποκοριστικά συμφωνούν κατά γένος με τον "μητρικό τύπο", ο φιαλίσκος, όπως και άλλα παράγωγα σε -ίσκος, δεν συμφωνεί, -παρ' όλο που το μόρφημα απαντά και στο αρσενικό και στο θηλυκό γένος, ίσως επειδή αρχικά θα προσιδίαζε, αν κρίνουμε από τα παραδείγματα απ' όλον τον ελληνόφωνο κόσμο, στο αρσενικό γένος⁸.

Το άλλο παράδειγμα από τα προσηγορικά είναι η λέξη παιδίση⁹, πολύ συνηθισμένη στις απελευθερωτικές επιγραφές: επιβιώνει ως όρος χαρακτηρίζοντας δούλες¹⁰ ακόμα και 50 ετών, όπως αναφέρεται σε μία περίπτωση¹¹. Η επιβίωση του όρου αυτού δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα της Μακεδονικής, καθώς απαντά ήδη στον Ξενοφώντα και στην Παλαιά Διαθήκη¹².

Στα κύρια ονόματα¹³ το μόρφημα προστίθεται είτε σε συγκεκριμένους τύπους παραγόμενους από σύνθετα όπως Ἄνδρίσκος¹⁴ προερχόμενο από όνομα τύπου Ἄνδρο-κλῆς, ή από απλά ονόματα όπως Φιλίσκος¹⁵, Παρμενίσκος¹⁶, Λεοντίσκος¹⁷, Μενίσκος¹⁸, Ἰμίσκος¹⁹ και τα θηλυκά Ἄνδρίσκα²⁰ και Συρίσκα²¹.

2. Υποκοριστικά σε -ιχος/-ίχη

Όπως προαναφέρθηκε, μετά την κλασική περίοδο το μόρφημα -ιχος αναπτύσσεται παίρνοντας τη θέση του μορφήματος -ίσκος στα κύρια ονόματα²². Ιδιαίτερη διάδοση γνωρίζει στη Βοιωτία, τις δωρικές περιοχές και, απ' ό,τι φαίνεται, στη Μακεδονία²³.

Οι J. και L. Robert εξαιρούν ρητά τις ιωνικές περιοχές από αυτόν τον σχηματισμό²⁴, τα υπάρχοντα όμως παραδείγματα από τη Μακεδονία τα οποία σε ποσοστό δεν είναι

ασήμαντα (1/5), προέρχονται ακριβώς από διαλεκτικές περιοχές της Δυτικής Ιωνικής και μάλιστα σε εποχές κατά τις οποίες είναι συζητήσιμο πόσο είχαν εκμακεδονισθεί, αν και φυσικά, δεν είναι λογικό να αποκλεισθεί η πιθανότητα εγκατάστασης ξένων ή η επιβίωση ονομάτων αυτοχθόνων.

Στα παραδείγματα από τη Μακεδονία θα μπορούσε να τονισθεί μια προτίμηση για το μόρφημα -ιχος σε ονόματα με χαρακτήρα ερρίνου, π.χ. Δύννιχος²⁵, Μακεδόνιχος²⁶, Μάνιχος²⁷, Φιλώνιχος²⁸ αλλά και Ὀλ]ύμπιχος²⁹,]πιχος³⁰, Μήτριχος³¹, Σωτήριχος³², Ἀμύντιχος³³, Ὀλώιχος³⁴. Από τα θηλυκά υπάρχουν παραδείγματα τύπου Ζοίχη (Ζωΐχη)³⁵, Κυρίχη³⁶, Μελιννίχη³⁷.

3. Υποκοριστικά σε -αχος

Συγγενικό προς την προηγούμενη κατηγορία είναι το σπάνιο γενικά, μόρφημα -αχος³⁸. Στη Μακεδονία σώζεται ένα παράδειγμα, σε επίγραμμα, η λέξη νηπίαχος (=παιδάκι)³⁹. Φυσικά, αυτή του η χρήση ως έκφρασης πολύ συνηθισμένης στα επιτύμβια επιγράμματα, δεν λέει τίποτα σχεδόν για τη χρησιμοποίησή του στο καθημερινό λεξιλόγιο. Και είναι γεγονός ότι το ίδιο συμβαίνει σε όλον τον ελληνόφωνο κόσμο.

Υποκοριστικά σε -ίνης, -ίννης/ -ίνᾱ, -ιννᾱ

Η ενδιαφέρουσα για τον διπλασιασμό του -ν- κυρίως, κατηγορία υποκοριστικών⁴⁰ θεωρείται από πολλούς ως προελληνική αν και χρησιμοποιείται σε ονόματα ασφαλώς ετυμολογούμενα από την Ελληνική⁴¹. Τα σωζόμενα παραδείγματα προέρχονται από όλες τις ελληνόφωνες περιοχές, ιδιαίτερα όμως από τις αιολικές. Υπάρχουν μεμονωμένοι σχηματισμοί στα προσηγορικά, αλλά η μεγαλύτερή τους συχνότητα εντοπίζεται στα κύρια ονόματα.

Από τη Μακεδονία σώζονται οι τύποι Γλύκιννα⁴², Φίλιννα⁴³ καθώς και οι μεταπλαστικοί τύποι (Weiterbildungen) που ακολουθούν και οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν επειδή προφανώς, λόγω της παλαιότητας του μορφήματος, είχε χαθεί η υποκοριστική του χροιά⁴⁴: Γλαυκιννώ⁴⁵, Φιλιννώ⁴⁶, Μελιννίχη⁴⁷.

Υποκοριστικά σε -άριον

Το μόρφημα -άριον χρησιμοποιείται από την εποχή της Κοινής και έπειτα⁴⁸ σε κύρια ονόματα θηλυκού γένους και προσηγορικά, επίσης ύστερα, αν και δεν είναι άγνωστο στην αρχαία αττική κωμωδία.

Τα προσηγορικά ιδίως, φαίνεται πως έχουν γενικά πολύ έντονη αρνητική, υποτιμητική φόρτιση⁴⁹, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από την πλειονότητα των σχετικών παραδειγμάτων: θρεπτάριον⁵⁰ και παιδάριον⁵¹ που δηλώνουν αποκλειστικά δούλους, άντρες και γυναίκες, ενώ μάλλον μικρό μέγεθος θα πρέπει να δηλώνει το στηλλάριον⁵².

Σε κύρια ονόματα: Ευχάριον⁵³, -Ζωσάριον⁵⁴, Χρυσάριον⁵⁵.

6. Υποκοριστικά σε -άσιον

Το μοναδικό παράδειγμα που σώζεται με το μόρφημα αυτό είναι η λέξη κοράσιον⁵⁶. Είναι πολύ συνηθισμένη ως "τεχνικός" όρος με την έννοια "δούλη" στις απελευθερωτικές πράξεις, τουλάχιστον της αυτοκρατορικής περιόδου⁵⁷. Σε άλλες περιοχές, αν εξαιρέσει κανείς τους Δελφούς και την ευρύτερη διαλεκτική τους περιοχή, είναι ως όρος σπάνιος⁵⁸.

Η λέξη κοράσιον έχει μια ενδιαφέρουσα φιλολογική προϋστορία: οι αλεξανδρινοί και βυζαντινοί λεξικογράφοι και γραμματικοί την εξοβέλιζαν ως λαϊκή, ξενική ή μακεδονική⁵⁹. Στο λεξικό του Φωτίου για παράδειγμα, αναφέρεται στο λήμμα παιδισκάριον: "κοράσιον δ' οὐ λέγεται, καὶ κεκαμώθηκε Φιλιππίδης ὡς ξενικόν" (ἔκδ. R. Porsonus, 1822, τ. II, s.v.) ενώ στα σχόλια Β στο Υ 404 της Ιλιάδας (ἔκδ. H. Erbse, 1977, τ. V, 66) αναφέρεται: (...) "οὕτως ἔχει καὶ τὸ κοράσιον, ὃ μᾶλλον ἔστι Μακεδονικόν". Το μόρφημα όμως δεν είναι άγνωστο και σε άλλες περιοχές, όπως προαναφέρθηκε. Πρόκειται για ισόγλωσσο με τις βορειοδυτικές διαλέκτους⁶⁰ με τις οποίες η Μακεδονική παρουσιάζει σύμφωνα με ορισμένες απόψεις διαλεκτική συνάφεια; Η μοναδική αυτή επιβίωση του μορφήματος δεν επιτρέπει μάλλον περαιτέρω εικασίες.

7. Υποκοριστικά σε -ιδέος (-ιδουῖς)/-ιδῆ

Το μόρφημα -ίδης υπήρξε ο μητρικός τύπος για έναν μεγάλο αριθμό παραγωγικών μορφημάτων (-ιδεύς, -αδεύς, -ίδιον κλπ.)⁶¹. Από αυτά το συγκριτικά περισσότερο διαδεδομένο στη Μακεδονία (όπου γενικά έμεινε σπάνια η κατηγορία αυτή) είναι το μόρφημα -ιδέος (αττ. -ιδουῖς) που δηλώνει όπως και όλη η ομάδα, καταγωγή, εξάρτηση, συγγενική σχέση⁶².

Τα υποκοριστικά σε -δέος προέρχονται από τον συνδυασμό του επιθήματος -ιδ- και της κατάληξης -εος, ίσως κατ' αναλογία του ουσιαστικού αδελφεός που είναι λογικό να επηρέασε παράγωγα τύπου αδελφιδεός το οποίο θα απετέλεσε κατὰ τον Chantraine⁶³ το πρότυπο σχηματισμού των άλλων παρεκτεταμένων τύπων⁶⁴.

Το ουσιαστικό ἀδελφιδουῖς⁶⁵ απαντά ήδη στον Αλκμάννα και έχει την έννοια "ο γιός της αδελφής (ή του αδελφού)", ενώ το θυγατριδῆ⁶⁶ "εγγονή από κόρη", προφανώς με κάποια τρυφερότερη χροιά όπως τα νεοελληνικά "εγγονούλης", "εγγονούλα". Και οι δύο όροι απαντούν σε επιτύμβιες επιγραφές.

8. Υποκοριστικά σε α) -ίλος, -ιλος, -ιλλος/
-ίλα, -ιλλα β) -ύλος, -υλλος/-ύλα, -υλλᾶ

Το επίθημα -λο- έχει μεγάλη συμμετοχή στον σχηματισμό υποκοριστικών μορφημάτων στην ελληνική όπως σε όλες τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες⁶⁷. Ένα μέρος μάλιστα της εμμονής στα ύστερα χρόνια στο σχηματισμό υποκοριστικών με το μόρφημα αυτό θα πρέπει να οφείλεται στην επίδραση των λατινικών αντιστοιχών -ilus και -ulus.

Στις επιγραφές της Μακεδονίας απαντούν συνηθέστατα οι τύποι με δύο λλ: Εϋφριλλος⁶⁸, Ἡγήσιλλα⁶⁹, Ἰκάριλλα⁷⁰, Κύριλλα⁷¹, Μύρτιλλα⁷², Εἰάνθιλλα⁷³. Τα παραδείγματα σε -ίλος/-ίλα είναι λιγότερα: Ζώιλος (ή Ζωίλος)⁷⁴, Χαιρίλος⁷⁵, Ποταμίλα⁷⁶.

Οι τύποι σε -ιλλος θεωρούνται νεότεροι και κατ'αναλογία πλασμένοι των τύπων σε -υλλος. Τα υπάρχοντα όμως παραδείγματα σε -υλλος από τη Μακεδονία είναι αρκετά ύστερα για να επιβεβαιώσουν την υπόθεση αυτή: Κόπρυλλος⁷⁷, Μέθυλλος⁷⁸, Ἄνθυλλα⁷⁹, Ἀρίστυλλα, Νίκυλλα⁸⁰, Ξένυλλα⁸¹ και επίσης Μι<ρ>ύλος⁸², Ὀνησύλος⁸³ και το θηλυκό Στραττύλα⁸⁴.

Ὅπως φάνηκε από τα παραπάνω παραδείγματα οι καταλήξεις αυτές προστίθενται είτε κατ'ευθείαν στη ρίζα των απλών ονομάτων, είτε σε συντετμημένους τύπους συνθέτων όπως π.χ. στα προαναφερθέντα Ἡγήσι-λλα που προέρχεται από ονόματα τύπου Ἡγησι-στράτη, ή το Ὀνήσι-υλος, αναλογικός προφανώς σχηματισμός αντί * Ὀνήσι-λος, από ονόματα τύπου Ὀνησίδᾶμος⁸⁵. Παραδείγματα τύπου Ξένυλλα σχηματίζονται από υποκοριστικά τύπου Ξένυς.

Τα υποκοριστικά με το επίθημα -λο- περιορίζονται στη Μακεδονία στα κύρια ονόματα και παραμένουν σε μια μέση θέση συχνότητας μέχρι τη βυζαντινή τουλάχιστον περίοδο.

Αν κρίνουμε από τη γεωγραφική κατανομή των παλαιότερων παραδειγμάτων, για τη διάδοση τουλάχιστον των -ίλος/-ιλλος φαίνεται πως έπαιξαν σημαντικό ρόλο οι αποικίες και γενικά οι μη μακεδονικές πριν από τα μέσα του 4ου αιώνα περιοχές.

Η θέση του τόνου δεν είναι σταθερή· γενικά, τονίζονται

στην προπαραλήγουσα οι τύποι με -λλ-⁸⁶.

Δεν πρέπει να υπάρχει σημασιολογική διαφορά ανάμεσα στους τύπους με με -ιλ- και -υλ-. Υποτίθεται μόνο ότι είναι πιο έντονη η υποκοριστική χροιά στους τύπους με -λλ-, προφανώς λόγω του διπλασιασμού του συμφώνου που έχει γενικά ως αποτέλεσμα μια τέτοια εντύπωση.

9. Υποκοριστικά σε -ώ

Όπως είναι γνωστό, τα ονόματα σε -ώ προσδιορίζουν πρόσωπα θηλυκού γένους ή αφηρημένες έννοιες⁸⁷. Τα κύρια ονόματα αυτού του τύπου είναι συνήθη στα έπη και τη μυθολογία αλλά και στην ονοματοθεσία των λαϊκοτέρων στρωμάτων κυρίως στις δωρικές περιοχές και έχουν μια αρκετά μεγάλη διάδοση στη Μακεδονία μέχρι τα υστερότερα χρόνια.

Η παρακάτω ομάδα -εκτός από τα θεωνύμια 'Ακεσώ, 'Ιασώ⁸⁸, Πειθώ⁸⁹ - δείχνει τη χρησιμοποίηση μυθολογικών ονομάτων ως ανθρωπωνυμίων: 'Ηρώ⁹⁰, Θεανώ⁹¹, Κλεώ⁹², Κυδρώ⁹³.

Μια άλλη ομάδα μπορεί να προέρχεται από απλά θεωνύμια ή από σύνθετα θεοφόρα ανθρωπωνύμια τύπου 'Αρτεμιδώρα: 'Αθηνώ⁹⁴, 'Αρτεμώ⁹⁵, 'Αφροδ(ε)ιτώ⁹⁶.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η κατηγορία των συνθέτων κυρίων ονομάτων που συγκόπουν το -β' κυρίως- συνθετικό τους πριν από την κατάληξη -ώ όπως 'Αγαθώ⁹⁷ από σύνθετα τύπου 'Αγαθόκλεια -χωρίς ν' αποκλείεται και η προέλευση από απλά τύπου 'Αγάθη, βέβαια- 'Αριστώ⁹⁸ από σύνθετα τύπου 'Αριστοτίμα, Δημώ⁹⁹, Εύφρώ¹⁰⁰, 'Ηγησώ¹⁰¹ από σύνθετα τύπου 'Ηγησιστράτη, 'Ιπώ¹⁰², Κλευπώ¹⁰³, Κρατησώ¹⁰⁴ από σύνθετα τύπου Κρατησίκλεια, Νικησώ¹⁰⁷ από σύνθετα τύπου Νικησίπολις, Στραπτώ¹⁰⁸, Τυχαρώ¹⁰⁹ από το όνομα Τυχάρετα, Φιλιτώ¹¹⁰ (πρβ. Φιλίτας, Φίλιτος)

Πολλά είναι επίσης τα παράγωγα από απλά ονόματα: Εύπορώ¹¹¹, Καλλιστώ¹¹², Πρεσβυτερώ¹¹³, Φιλώ¹¹⁴, και Αρμονιώ¹¹⁵, με τον συνήθη στα υποκοριστικά "εκφραστικό" διπλασιασμό (redoublement expressif) του συμφώνου πριν από την κατάληξη." Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης μεταπλαστικοί σχηματισμοί όπως Ματινιώ¹¹⁶ ή σχηματισμοί προσερχόμενοι από ξενικά ονόματα όπως Σαμβώ¹¹⁷. Ιδιαίτερα διαδεδομένοι στη Μακεδονία είναι οι τύποι Ματερώ¹¹⁸ (και Μητρώ¹¹⁹) καθώς και το όνομα Μαμώ¹²⁰ το οποίο συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο, με τις επιφυλάξεις που εξέφρασε ήδη ο L. Robert (RPh 1974, 246).

10. Υποκοριστικά σε -ās

Λίγο νωρίτερα από τον 5^ο αιώνα με αφετηρία τις ιωνικές περιοχές είχε αρχίσει η χρησιμοποίηση των υποκοριστικών μορφημάτων σε -ās στα κύρια ονόματα. Στην Αττική, κατά το τέλος της ίδιας περιόδου υπάρχουν παραδείγματα σε -ās μόνο σε προσηγορικά, κυρίως σε ονομασίες πτηνών, ενώ

τα υποκοριστικά σε -ās στα κύρια ονόματα παραμένουν άγνωστα μέχρι τα τέλη σχεδόν της ελληνιστικής περιόδου.

Στην Κοινή είχε γίνει πλέον ένα από τα πιο διαδεδομένα μορφήματα σε όλον τον ελληνόφωνο κόσμο και στα κύρια ονόματα και στα προσηγορικά¹²¹.

Στη Μακεδονία σχεδόν όλα τα παραδείγματα προέρχονται από κύρια ονόματα.

Μια μεγάλη κατηγορία ονομάτων προέρχεται από σύνθετα θεοφόρα ονόματα τύπου 'Απολλοφάνης, 'Αρτεμίδωρος, κλπ.: 'Απολλᾶς¹²² και με τον δωρικό του (κυρίως) τύπο 'Απελλᾶς¹²³, 'Αρτεμᾶς¹²⁴, 'Ασκληπᾶς¹²⁵, Διονυσᾶς¹²⁶, 'Ηρᾶς¹²⁷, (από όνομα τύπου 'Ηρόδοτος), Νειλᾶς¹²⁸, Σεραπᾶς¹²⁹, στα οποία θα πρέπει να προστεθεί και το 'Επαφρᾶς¹³⁰ (<'Επαφρόδιτος.) Συναφής κατηγορία είναι αυτή των υποκοριστικών από ονόματα ημιθέων, ηρώων κλπ.: 'Αχιλλᾶς¹³¹, 'Ηρακλᾶς¹³² ενώ το όνομα 'Ερμᾶς¹³³ στο πρώτο παράδειγμα μάλλον δεν προέρχεται από σύνθετο, αλλά είναι ο δωρικός τύπος του ονόματος, αντίστοιχος του αττ. 'Ερμῆς¹³⁴. Στα υπόλοιπα παραδείγματα δεν αποκλείεται καθόλου να προέρχονται από σύνθετα τύπου 'Ερμοχάρης κλπ.

Μια άλλη κατηγορία υποκοριστικών προέρχεται από σύνθετα ανθρωπωνύμια: 'Αγησᾶς¹³⁵ (από ονόματα τύπου 'Αγήσανδρος, 'Αγησίλαος κλπ.), 'Αντιπᾶς¹³⁶ (<'Αντίπατρος π.χ.) Ζωπᾶς¹³⁷ (<Ζώπυρος), Θεοδᾶς¹³⁸ ή Θευδᾶς¹³⁹ (από ονόματα τύπου Θεόδοτος), Πρωτᾶς¹⁴⁰ (από ονόματα τύπου Πρωταγόρας), Σωτᾶς¹⁴¹, Φιλ]λοκᾶς¹⁴² (από το Φιλοκύριος π.χ.), Φιλωνᾶς¹⁴³.

Συνήθεις είναι και οι περιπτώσεις όπου το μόρφημα απαντά σε απλά ονόματα, αντί της κανονικής τους κατάληξης: Ζωσιμᾶς¹⁴⁴ και Ζωσᾶς¹⁴⁵, 'Ισᾶς¹⁴⁶ (<'Ισαῖος), Λεωνᾶς¹⁴⁷, Λυκᾶς¹⁴⁸, Παραμονᾶς¹⁴⁹, Φιλιππᾶς¹⁵⁰.

Για το όνομα Δαμᾶς¹⁵¹ και Δημᾶς¹⁵² και τα φωνολογικά προβλήματα που θέτει μπορεί κανείς να δει το άρθρο του W. Petersen¹⁵³.

Μια μικρή αλλά ενδιαφέρουσα κατηγορία δείχνει τη χρησιμοποίηση επαγγελματικών σε -ās, ιδιαίτερα συνηθισμένων την εποχή της Κοινῆς, ως κυρίων ονομάτων-παρωνυμίων: 'Ρουφινιανός Νείκαν<δ>ρος ό και Σχοιναῖς¹⁵⁴ ενώ στην επομένη περίπτωση δεν είναι σαφές αν πρόκειται για επαγγελματικό ή για παρωνύμιο: Ταρουσινας Κοσειδου Σκεπαρνᾶς (ή σκεπαρνᾶς)¹⁵⁵. Η τρίτη περίπτωση, ο Γάις Κύντις Παρδαλᾶς¹⁵⁶ έχει ως επώνυμο (cognomen) ένα παράγωγο από το όνομα του θηρίου πάρδαλις, δάνειο προφανώς από ασιατική γλώσσα. Και η λέξη αυτή μπορεί να δηλώνει ένα επαγγελματικό όνομα (που έχει π.χ. σχέση με την κατεργασία του δέρματος ή το κυνήγι του ζώου¹⁵⁷) το οποίο πέρασε ως όνομα.

Το μόρφημα επηρεάζει και τα ρωμαϊκά ονόματα: Που-
πλᾶς¹⁵⁸ (λατ. Publius), Σκευᾶς¹⁵⁹ (λατ. Scaeva).

Η κλίση τους γενικά ακολουθεί αυτή των αθεμάτων σε
-ας: γεν. -α ('Απολλᾶ, 'Αρτεμᾶ, 'Ασκληπᾶ κλπ.), δοτ. (Σε-
ραπᾶ, 'Ηρακλᾶ κλπ.) πρβ. όμως τους μεταπλαστικούς τύπους
'Αγαθεᾶνι (< 'Αγαθεᾶς) ή 'Αγαθέανι (< 'Αγάθεα);¹⁶⁰,
'Αρτεμᾶνει¹⁶¹ και αιτ. 'Ερμᾶν, Θεοδᾶν, Πρωτᾶν κλπ. από
τα παραδείγματα που εξετάστηκαν προηγουμένως.

Εκτός από τις ομάδες που προαναφέραμε υπάρχει μια α-
κόμα μεγάλη κατηγορία υποκοριστικών μορφημάτων, αυτή σε
-ίων/-ιον, μια μικρή ομάδα αρσενικών σε -έας καθώς και με-
μονωμένες περιπτώσεις θηλυκών σε -ίς κλπ.

Τελειώνοντας, δεν θα ήταν άσκοπη η σύνοψη μερικών γε-
νικών χαρακτηριστικών, κοινών στις περισσότερες από τις κα-
τηγορίες που εξετάστηκαν:

Τα υποκοριστικά μορφήματα, όπως προκύπτει από τη με-
λέτη των επιγραφών που βρέθηκαν στο τμήμα της Αρχαίας Μα-
κεδονίας που εξετάστηκε, ακολουθούν σε μεγάλο βαθμό την ύ-
δια πορεία με αυτή άλλων ελληνοφώνων περιοχών, ομοιογένει-
α που ενισχύεται φυσικά, από την Κοινή.

Λόγω της γνωστής αδυναμίας χρησιμοποίησης αυτούσιων
θεωνυμίων ως ανθρωπωνυμίων, η ελληνική χρησιμοποιεί ευρύ-
τητα σύνθετα σχηματίζοντας πλήθος θεοφόρων ονομάτων τύπου
'Απολλόδωρος, Διόφαντος κλπ. Από αυτή την κατηγορία απλο-
ποιώντας το β' συνθετικό και προσθέτοντας ένα ή περισσότε-
ρα υποκοριστικά μορφήματα, άλλοτε αδιάκριτα και άλλοτε με
κριτήρια σημασιολογικά ή μορφοφωνητικά, ανάλογα, παράγεται
ένας μεγάλος αριθμός υποκοριστικών. Το ίδιο συμβαίνει και
με τα άλλα σύνθετα.

Μια μεγάλη κατηγορία υποκοριστικών προέρχεται από ο-
νόματα ζώων ή φυτών και γενικά από λέξεις οι οποίες μόνες
τους δεν θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα ικανοποιητικό
για την αίσθηση του ελληνοφώνου ανθρωπωνύμιο.

Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται μια τάση διπλασι-
ασμού του-συμφωνικού- χαρακτήρα πριν από το μόρφημα για
λόγους τονισμού της υποκοριστικής έννοιας (κυρίως στα κύρια
ονόματα) ή μια τάση δημιουργίας παρεκτεταμένων τύπων καθώς
τα παλιά μορφήματα χάνουν την εκφραστική τους δύναμη και
δημιουργούν στον χρήστη την ανάγκη να τα ενισχύσει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. βλ. E. Locker, Glotta 22, 1934, 48-9. E. Fraenkel, RE
XVI.2, 1636-7

2. J. Chadwick & L. Baumbach, *Glotta* 41, 1963, 250 s.v. τρεῖς· L. Palmer, *The Interpretation of Mycenaean Greek Texts*, Oxford 1969², 364, 458· M. Ventris & J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge 1973², 410
3. Chantraine, *Formation*, 406-13· Buck & Petersen 637-8· Schwyzer, *Gr.Gr. I*, 541· E. Locker, *Glotta* 22, 1934, 48-56
4. Γ. Μπαμπινιώτης, 'Αθηνᾶ 71, 1969-70, 219
5. Chantraine, ό.π., 408, 411· Buck & Petersen, 638· Fick, *Gr.Pers.*, 28
6. 'Αγ. Γεώργιος Γρεβενών (A.J.B. Wace & A.M. Woodward, *BSA* 18, 1911-2, 184, αρ. 31)
7. πρβ. και Chantraine, ό.π., 408, 410
8. Chantraine, ό.π., 406· Γ. Μπαμπινιώτης, 'Αθηνᾶ 71, 1969-70, 212
9. 'Αραβησσός, 150 μ.Χ. (SEG 30, 1980, 553)· Βέροια, 181 μ.Χ. (J.M.R. Cormack, 'Αρχ.Μακ. I, 1970, 196, αρ. 5)· Λευκόπετρα, περ. 212 μ.Χ. (Σαρκάκης, 'Αρχοντες, Β', 103-4, αρ. 1)· 'Εδεσσα, 224 μ.Χ. (A.E. Contoléon, *REG* 12, 1899, 172, αρ. 7) κλπ.
10. πρβ. Chantraine, *Formation*, 409· Δ. Κανατσούλης, *Μακεδονικά* 4, 1955-60, 257, σημ. 5
11. Λευκόπετρα, 311 μ.Χ. (SEG 27, 1977, 292): χαρίζομαι δούλην μου, όνόματι Ζοῖχην έτων μ' (...) κέ παιδίον αυτής Θεοδᾶν έτων ιδ' πρβ. επίσης από την ίδια περιοχή απελευθερωτική πράξη του 234 μ.Χ. (SEG 28, 1978, 545) (...) όνόματι Εϋβούλην, ως έτων ιη', γένι Μακεδονικήν (...)
12. βλ. Chantraine, 409, 412 για την επιβίωση αυτής της λέξης αποκλειστικά ως τεχνικού όρου· πρβ. όμως E. Locker, *Glotta* 22, 1934, 52-3
13. Chantraine, ό.π., 411-2· Buck & Petersen, 638
14. Πέλλα, β'μισό του 4ου αι. π.Χ. (J.M.R. Cormack, *APF* 22, 1973, 203-4, αρ. 1)· Κρανοχώρι Καστοριάς, 143-194 μ.Χ. (A.M. Woodward, *JHS* 33, 1913, 337-46)· πρβ. και Chantraine, ό.π., 412
15. Πέλλα (αλλά ο νεκρός είναι "Ληταῖος"), 4ος/3ος αι. π.Χ. (SEG 24, 1969, 544)· Καριανή Καβάλας (Δήμιτσας, 718-9, αρ. 917)· πρβ. Chantraine, ό.π., 412· Buck & Petersen, 638· Ph. Petsas, *BSt* 4, 1963, 161-2, αρ. 3
16. Μοσχοπόταμος Πιερίας (Οικονόμος, 35-6, αρ. 58)
17. (Αϋρήλιος Λ.), Αλώνια Πιερίας, 250 μ.Χ. (J.M.R. Cormack, *Mélanges G. Daux*, 51-4)
18. Θεσσαλονίκη, 2ος ή 1ος αι. π.Χ. (IG X2.1, 78)· *ibid.*, α' μισό του 1ου αι. μ.Χ. (*ibid.*, αρ. 263)· *ibid.*, περ. μέσα 2ου αι. μ.Χ.: Ζωῖλου τοῦ Παρμενίωνος τοῦ καὶ Μενίσκου (IG

X2.1,126)

19. Πέλλα, περ. 300 π.Χ. (SEG 24, 1969, 545)
20. Λευκόπετρα, 244 μ.Χ. (Σαρκιάκης, Ἄρχοντες, Β', 105, αρ. 10)
21. (Ἐρεννία Σ.), Θεσσαλονίκη, 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, *901)
για τα παράγωγα σε -ίσκος που δηλώνουν καταγωγή (και τα ο-
ποία απ' όσο μπορούμε να ξέρουμε είναι ονόματα δούλων) βλ.
Chantraine, Formation, 412· Buck & Petersen, 638
22. Chantraine, ό.π., 404· E. Locker, Glotta 22, 1934, 56-9·
E. Fraenkel, RE XVI.2, 1640· Buck & Petersen, 681· Buck,
Gr.Dial., 131-2
23. Fick, Gr.Pers., 28· Chantraine, ό.π., 404· E. Locker,
Glotta 22, 1934, 58· L. Robert, Hellenica, Recueil d' é-
pigraphie, de numismatique et d' antiquités grecques, τόμ.
XI-XII, Paris 1960, 238
24. Noms indig., 343, σημ. 8
25. Αμφίπολις, β' μισό του 3ου αι. π.Χ. (Δ. Λαζαρίδης, Γέ-
ρας Κεραμοπούλλου, 1953, 159-69). Το όνομα όμως θα πρέπει να
είναι υποκοριστικό του Δυσνίκητος, πρβ. αττ. Δυννίκητος,
ασφαλές και περισσότερες φορές μαρτυρημένο, βλ. Bechtel,
H.P., 143, s.v. και Threutte, Grammar, 507, όπου και η πα-
ρατήρηση για την αφομοίωση του -σν- σε -νν-. Επομένως το
Δύννιχος δεν είναι καινούργιο όνομα όπως δέχεται ο εκδό-
της (σ. 164) (=Bull.Epigr. 1954, 163)
26. Ἐδεσσα, 180/1 μ.Χ. (SEG 24, 1969, 531)
27. Σκοτίνα Πιερίας, τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ. (J.M.R.
Cormack, Μελετήματα Λαούρδα, 1975, 112 (όπου τονίζεται
λανθασμένα)· πρβ. G. Daux, BCH 100, 1976, 228, §§8, 9
28. Τορώνη, ά μισό του 4ου αι. π.Χ. (Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 21,
1966, Α, 153)
29. Λευκάδια Ημαθίας, 3ος αι. π.Χ. (Φ. Πέτσας, Α. Εφ.
1961, Α, 1-57)
30. Λευκάδια, 3ος αι. π.Χ. (Πέτσας, ό.π.)
31. Ὀλυνθος, ά μισό 4ου αι. π.Χ. (D.M. Robinson, TAPhA
62, 1931, 42-9, αρ.2)
32. Θεσσαλονίκη, 2ος αι. π.Χ. (IG X2.1, 327)· *ibid.*, 2ος
αι. μ.Χ. (*ibid.*, *827)· *ibid.*, περ. 2ος αι. μ.Χ. (*ibid.*,
*877)· Βέροια, 2ος αι. μ.Χ. (SEG 24, 1969, 499)· (Λούκιος
Αύρηλιανός Σ.) *ibid.*, μετά το 245/6 και το 249/50 μ.Χ.-φέ-
ρει δύο χρονολογίες- (A.M. Woodward, BSA 18, 1911-2, 148,
αρ. 6)· κλπ.
33. Βέροια, ελλην. επ., (SEG 24, 1969, 522)
34. Αμφίπολις (Καφταντζής, 400-1, αρ. 647, βλ. και Bull.
Epigr. 1969, 372, αρ. 7). Πρβ. και τα ονόματα ΡΟΥΣΤΙ-
ΧΟΣ (πρβ. ρωμ. Rusticus) Κατερίνη, μετά τον 2ο αι. μ.Χ.

- (J.M.R. Cormack, *Klio* 52, 1970, 49-51, αρ.1)· Λαανάριχος Αμφίπολις, β' μισό του 3ου αι. π.Χ. (Δ. Λαζαρίδης, Γέρας Κεραμοπούλλου, 1953, 159-69, πρβ. *Bull. Epigr.* 1954, 163), του οποίου τον σχηματισμό αδυνατώ να καταλάβω.
35. Κομνήνιο Ημαθίας, 2ος αι. μ.Χ. (SEG 24, 1969, 506)· Λευκόπετρα Ημαθίας, 311 μ.Χ. (SEG 27, 1977, 292)
36. Παραλία Πιερίας (Οικονόμος, 27, αρ. 46)
37. Πέλλα, 4ος αι. π.Χ. (Διαμαντούρου, Πέλλα I, 138, αρ. 206 και προσωπογραφία σ. 76, αρ. 59), μεταπλασμός (Weiterbildung) από τύπο Μέλινα. Πρβ. και τον επίσης μεταπλαστικό τύπο Παραμονιχία Δίον, ίσως του 151 μ.Χ. (Οικονόμος, 17, αρ. 14)
38. E. Locker, *Glotta* 22, 1934, 59-60
39. Αγ. Άννα Καστοριάς, 1ος-2ος αι. μ.Χ. (Peek, GVI, 166, αρ. 665) πρβ. Chantraine, *Formation*, 403· E. Locker, *Glotta* 22, 1934, 59· Buck & Petersen, 681
40. Schwyzer, *Gr.Gr.* I, 491· E. Locker, *Glotta* 22, 1934, 77-8, 80· I. Καλλέρης, Γέρας Κεραμοπούλλου, 654, σημ. 4
41. Chantraine, *ό.π.*, 205
42. (Τυλία Γ.) ευρύτερη περιοχή Λαγκαδά, 2ος αι. π.Χ. (Δήμιτσας, 578, αρ. 689)· (δοτ. Φιλίννυει (βλ. Threatte, *Grammar*, 369, 377)· Βέροια, ελλην. επ. (J.M.R. Cormack, *BSA* 39, 1938-9, 95, αρ. 3)
44. πρβ. E. Locker, *Glotta* 22, 1934, 77
45. Βέροια, προ του 2ου αι. π.Χ. (A.M. Woodward, *BSA* 18, 1911-2, 152, αρ. 13)
46. Νέα Ποτείδατα Χαλκιδικής, τέλη 5ου-αρχές 4ου π.Χ. (Α. Ρωμοπούλου, *AAA* 7, 1974, 194, αρ. 8)
47. βλ. παραπάνω, σημ. 37. Όπως είχε την καλοσύνη να με πληροφορήσει η κα Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, στις στήλες της Βεργίνας που βρέθηκαν στην επίχωση της Μεγάλης Τούμπας και οι οποίες χρονολογούνται από τον 4ο ως τις αρχές του 3ου αι. π.Χ., απαντούν οι παρεκτεταμένοι τύποι Ματιννώ (αρ. κατ. 44) και Δυμινν[ώ] (ή Δύμινν[α]) (αρ. κατ. 15) Οι αριθμοί καταλόγου παραπέμπουν στην υπό δημοσίευση διδακτορική διατριβή της κας Σ., την οποία και ευχαριστώ για την άδεια μνείας των παραδειγμάτων.
48. Chantraine, *Formation*, 74-5· Palmer, *Grammar*, 84, 88-9· E. Locker, *Glotta* 21, 1933, 144
49. Γ. Μπαμπινιώτης, *Άθηνά* 71, 1969-70, 219
50. Βέροια, 180/1 μ.Χ. (J.M.R. Cormack, *Άρχ.Μακ.* I, 1968 [1970], 196-8, αρ.5)· *ibid.*, 4ος-5ος αι. μ.Χ. (Feissel, *IPM*, 667-9, αρ. 62) πρβ. Δ. Κανατσούλην, *Μακεδονικά* 4, 1955-60, 257, σημ. 5

51. Λευκόπετρα, 179/80 μ.Χ. ή λίγο αργότερα (SEG 24,1969, 498c)· Βέροια, 261/2 μ.Χ. (Α. Ορλάνδος, ΑΔ 2,1916,147-8, αρ. 3)· Λευκόπετρα (SEG 27,1977,295) πρβ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά 4,1955-60,257, σημ. 5 καθώς και τον παρεκτεταμένο τύπο παιδαρείδιον (παιδ-αρ-ίδ-ιον) Έδεσσα, 237 μ.Χ. (Α.Ε. Contoléon,REG 12,1899,170-1,αρ.3)· *ibid.*, 243 μ.Χ. (ό.π., 172, αρ. 8)
52. Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1,*732)
53. *ibid.*, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (*ibid.*,*813)
54. *ibid.*, 3ος αι. μ.Χ. (*ibid.*,*774)· (Αιλία Ζωσάρυν,Δίον, Οικονόμος,19, αρ. 22)
55. Θεσσαλονίκη, 2ος αι. μ.Χ.(IG X2.1,297)
56. Λευκόπετρα Ημαθίας, 179/80 (SEG 24,1969,498a,b)· Έδεσσα, 237/8 (SEG 12,1955,315)· Βέροια, 239 μ.Χ. (Ορλάνδος, ΑΔ 2,1916,145-7,αρ. 2)· Λευκόπετρα, 244 μ.Χ. (Σαρκιάκης, Άρχοντες,Β', 105,αρ. 10) κλπ.
57. πρβ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά 4, 1955-60, 257,σημ. 5
58. F. Solmsen, RhM 59,1904, 504· Chantraine, Formation, 75· P. Kretschmer, Glotta 28, 1970, 273· Palmer, Grammar, 89· Buck & Petersen, 47· Schwyzer, Gr.Gr. I, 471
59. Ι. Καλλέρης, Γέρας Κεραμοπούλλου, 1953, 656,657,678· *id.*, Anc.Mac.,225, αρ. 104
60. F. Solmsen, RhM 59,1904, 503-4· Ι. Καλλέρης, Γέρας Κεραμοπούλλου, 678
61. πρβ. για παράδειγμα υίίδιον Σίραι (Σέρρες), 2ος-3ος αι. μ.Χ. (SEG 30,1980,606), ύΐδης Μέταλλα Σερρών, 106 μ.Χ. (SEG 30,1980,596)
62. βλ. τη νεότερη σχετική μελέτη της Frei-Lüthy,43-52, όπου και πλούσια βιβλιογραφία και εξέταση όλης της οικογένειας αυτής
63. Chantraine, Formation, 364· Frei-Lüthy,52
64. βλ. Γ. Χατζιδάκι, Άθηνά 12,1900,95· Chantraine, ό.π., 363-4· Schwyzer,Gr.Gr. I,510· Frei-Lüthy,52.
65. Έδεσσα,128/9 μ.Χ. (J.M.R. Cormack, Studies Robinson II, 1951,375-6,αρ. 1)· Θεσσαλονίκη,219/20 μ.Χ. (IG X2.1,153)· πρβ. Mihailov,Langue,140· Chantraine, Formation, 364
66. Θεσσαλονίκη,221/2 μ.Χ. (IG X2.1,492)· Βέροια, (Α.Μ. Woodward, BSA 18,1911-2,149-50, αρ. 8)·πρβ. Chantraine, ό.π., 364
67. Buck, Comp.Gr.,329,§472· Chantraine, ό.π.,249-51· E. Locker, Glotta 22,1934,60-8· E. Fraenkel,RE XVI.2,1636-7, 1640· Buck & Petersen, 355
68. Πέλλα, 4ος αι. π.Χ. (SEG 24,1969,542)· πρβ. Κέστιλλος Βέροια, αυτοκρ. επ. (Robert, Gladiateurs, 83-4,αρ. 18)

69. Βέροια, αυτοκρ. επ. (O. Walter, JdI AA 57, 1942, 177, αρ. 13)
70. Έδεσσα, 5ος-6ος αι. μ.Χ. (Feissel, IPM, 25, αρ. 4)
71. Θεσσαλονίκη, περ. 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 299) Βέροια, αυτοκρ. επ. (SEG 12, 1955, 325)
72. Έδεσσα, 5ος-6ος αι. μ.Χ. (Feissel, IPM 56, αρ. 47)
73. Σύραι (Σέρρες) (Καφταντζής 108, αρ 36 πρβ. Στερκόριλλα, Έδεσσα, 3ος αι. μ.Χ. (Feissel, IPM, 31-2, αρ. 9) Σεμπρώνιλλα, Βέροια (SEG 12, 1955, 333) κλπ. πρβ. E. Locker, Glotta 22, 1934, 68 Schwyzer, Gr.Gr. I, 483
74. Βράσταμα Χαλκιδικής, 4ος αι. π.Χ. (Σ. Πελεκίδης, ΑΔ 9, 1924-5, Παράρτ. 1922-5, 40, αρ. 2) Όλυθος, β'μισό 4ου αι. π.Χ. (D.M. Robinson, TAPhA 69, 1938, 47-50, αρ. 3) ibid.(;) 4ος αι. π.Χ. (P. Perdrizet, BCH 46, 1922, 39-40 όπου και παρατηρήσεις για το όνομα) Φούρκα Χαλκιδικής, ελληνιστ. περ. (SEG 29, 1979, 577) κλπ. Τα υστερότερα παραδείγματα, ως και την αυτοκρατορική εποχή, προέρχονται από όλη τη Μακεδονία, με μεγαλύτερη όμως συχνότητα από την Ανατολική.
75. Όλυθος, άμισό του 4ου αι. π.Χ. (D.M. Robinson, TAPhA 62, 1931, 49-51, αρ. 3) πρβ. Σατορνίλος Έδεσσα, 180/1 μ.Χ. (SEG 24, 1969, 531)
76. Θεσσαλονίκη, 145/6 ή 261/2 μ.Χ. (IG X2.1, 451) πρβ. Φ (ουρία) Σατρονίλα, ibid., 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (ibid., 466) Λουκίλα Νέα Έφεσος Πιερίας (Δήμιτσας 146, αρ. 178)
77. Σύραι (Σέρρες), 39 μ.Χ. (Δήμιτσας 666-9, αρ. 821, πρβ. V. Beševliev & G. Mihailov, Bel. Pregl. I, 1942, 327-8, αρ. 20 (Αύρ. Κ.) Αλώνια Πιερίας, 250 μ.Χ. (J.M.R. Cormack, Mélanges Daux, 1974, 51-4) Σεπτ. Κ., Βέροια, β'τέτ. του 3ου αι. μ.Χ. (I. Τουράτσογλου, ΑΔ 26, 1971, Α', 128-32)
78. Αμφίπολις, "à l' époque hellénique" (L. Heuzey & H. Daumet, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, 169, αρ. 95) πρβ. Τέρτυλλος, Θεσσαλονίκη, περ. 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 400)
79. Έδεσσα, 3ος αι. μ.Χ. (Feissel, IPM, 30-1, αρ. 8)
80. Βέροια (SEG 24, 1969, 521)
81. ibid. (A.M. Woodward, BSA 18, 1911-2, 156, αρ. 23) πρβ. Σέρβυλλα (ο Edson τονίζει στην παραλήγουσα), Θεσσαλονίκη, 129/30 μ.Χ. (IG X2.1, 502) Τέρτυλλα ibid., περ. 2ος αι. μ.Χ. (ibid., *914) κλπ. βλ. και E. Locker, Glotta 22, 1934, 63-4 Schwyzer, Gr.Gr. I, 484
82. Πέλλα, β'μισό 4ου αι. π.Χ. (J.M.R. Cormack, APF 22, 1973, 203-4, αρ. 1)
83. (M. Κλαύδιος Ό. -ο Edson τονίζει στην προπαραλήγουσα) Θεσσαλονίκη, 1ος ή 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 243, col. II)

84. Έδεσσα, 3ος (;) αι. μ.Χ. (Δήμιτσας, 35, αρ. 3)· πρβ. Ού-
ετιτύλα, Βέροια (J.M.R. Cormack, BSA 41, 1940-5, 109 αρ. 7) κλπ.
85. Fick, Gr.Pers., 27-8· E. Locker, Glotta 21, 1933, 146·
Buck & Petersen, 356
86. Schwyzer, Gr.Gr. I, 484
87. Buck, Comp.Gr., 202-3· Chantraine, Formation, 115-7· E.
Locker, Glotta 21, 1933, 143· E. Fraenkel, RE XVI.2, 1637-8· Mi-
hailov, Langue, 126-7· Buck & Petersen, 24-5· Frei-Lüthy, 69-75
88. Δίον, ρωμ. επ. (Οικονόμος, 8-12, αρ. 4)
89. Μαριανά Χαλκιδικής, 2ος ή 1ος αι. (;) π.Χ. (D.M. Robinson,
AJA 37, 1933, 602-4)
90. Χαράδριαι, Μ. Βατοπεδίου, Άθως, ελληνιστ. επ. (Δήμιτσας
638, αρ. 775)
91. Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 459 A)
92. Ibid., 4ος/3ος αι. π.Χ. (ibid., *676)· Πέλλα, 3ος/2ος
αι. π.Χ. (Διαμαντούρου, Πέλλα I, 143, αρ. 242, προσ. 75, αρ. 52)
93. Μυριόφυτο Χαλκιδικής, 4ος/3ος (;) αι. π.Χ. (SEG 29,
1979, 625). Στα παραδείγματα αυτά θα μπορούσε να προστεθεί
και το Σαπφώ (Αύρ. Σ.) Λευκόπετρα Ημαθίας, 203/4 μ.Χ. (Φ.
Πέτσας, σε φυλλάδιο που διανεμήθηκε στο Η' Συνέδριο Ελλ. και
Λατ. Επιγραφικής, Αθήνα 1982, σ. 6)· (Αύρ. Σ.) ibid., 218/9
μ.Χ. (Φ. Πέτσας, ό.π., σ. 6)· (Αύρ. Σ.) ibid., 234 μ.Χ. (SEG
28, 1978, 545). Ίσως πρόκειται για την ίδια ιέρεια και στις
τρεις περιπτώσεις, παρά το μεγάλο χρονικό διάστημα από την
πρωιότερη ως την υστερότερη απελευθερωτική πράξη.
94. Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, *721)· (Αύρ. Α.)
Αλώνια Πιερίας, 250 μ.Χ. (J.M.R. Cormack, Mélanges Daux, 51-4)
95. Θεσσαλονίκη, περ. 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 414)
96. Σισάνι Ν. Κοζάνης, 147/8 μ.Χ. (A.J.B. Wace & A.M. Wood-
ward, BSA 18, 1911-2, 185-6, αρ. 34)· Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι.
μ.Χ. (IG X2.1, 590)· ibid., 252/3 μ.Χ. (ibid., 166)· Βέροια,
ρωμ. επ. (J.M.R. Cormack, BSA 41, 1940-1, 108-9, πρβ. και Bull.
Epigr. 1946-7, 136). Για τα θεοφόρα ονόματα βλ. Fick, Gr.Pers.
304-14· F. Papazoglou, Rec.Trav.Fac.Phil.(Beograd) 14.1, 1979,
7-16
97. Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, *857/8)
98. Αμφίπολις, ελληνιστ. επ. (Χ. Κουκούλη, ΑΔ 24, 1969, Χρ. 355,
αρ. 4)· ibid. (Καφταντζής, 400-1, αρ. 647)
99. Θεσσαλονίκη, 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 507)
100. ibid., περ. 2ος αι. μ.Χ. (ibid., 313)
101. ibid., 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (ibid., 641)
102. Από τα Διαβατά Θεσσαλονίκης κατά τον Edson ή από το
Παρθένι Θεσσαλονίκης κατά τους προηγούμενους εκδότες, περ.
2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 1016)

103. Θεσσαλονίκη, περ. 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, *911)
104. Αμφίπολις, τέλη 4ου αι. π.Χ. (X. Κουκούλη, ΑΔ 24, 1969, 355, αρ. 2) Θεσσαλονίκη, 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 57) *ibid.*, 2ος αι. μ.Χ. (*ibid.*, 102)
105. (Αβιδία Λ.) Λευκόπετρα (SEG 27, 1977, 295)
106. Ζερβοχώρι Ν. Σερρών (Καφταντζής, 313, αρ. 524). Στην κατηγορία αυτή θα πρέπει να προστεθεί και το όνομα Βερενώ από τη Βεργίνα (αρ. κατ. 7) -βλ. παραπ., σημ. 47.
107. Αμφίπολις, τέλη 4ου αι. π.Χ. (X. Κουκούλη, ΑΔ 24, 1969, 355, αρ. 6) Θεσσαλονίκη, περ. 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, *709) *ibid.*, περ. 2ος αι. μ.Χ. (*ibid.*, *898)
108. Έδεσσα, 243 μ.Χ. (A. Cameron, HThR 32, 1939, 143-52, αρ. 1)
109. Δίον (Οικονόμος, 17, αρ. 14)
110. Αηδονοχώρι Ν. Σερρών, 4ος ή 3ος αι. μ.Χ. (X. Κουκούλη, ΑΔ 23, 1968, Χρ. 358: Φιλιτώ το οποίο διόρθωσαν οι J. & L. Robert στο Bull. Epigr. 1977, 377) *πρβ.* Schwyzer, Gr. Gr. I, 478-9. Στην ίδια κατηγορία θα πρέπει να προστεθεί και το όνομα Μετώ, Αμφίπολη (Bull. Epigr. 1969, 372) το οποίο οι Robert θεωρούν ως προερχόμενο "de la racine Μετ-, d' où vient le masculin Μέτων". Θα μπορούσε επίσης να είναι υποκοριστικό ονόματος του τύπου Μετα-γένης -βλ. Bechtel, HP 313
111. Βέροια (B.C. Welles, AJA 51, 1947, 319)
112. (Τουρπιλία Κ.) Θεσσαλονίκη, περ. 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, *713)
113. *ibid.*, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 452)
114. Κατερίνη (SEG 26, 1976/7, 728)
115. Κηπία Ν. Καβάλας, 2ος αι. μ.Χ. (X. Κουκούλη, AAA 2, 1969, 193) *πρβ.* Fick, Gr. Pers., 30-1 Rüsç, Gr. delph. Inschr., 236 κεξ' Buck, Comp. Gr., 156 Buck & Petersen, 356 E. Locker, Glotta 21, 1933, 136, 149-50 Threatte, Grammar, 517
116. βλ. παραπ., σημ. 47
117. (Φαβία Σ.) Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 539 και 540 -το ίδιο πρόσωπο). Τα ίδια πρέπει να ισχύουν και για το όνομα Μαντώ Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 437) κλπ. με την προϋπόθεση ότι το όνομα Μαντα είναι θρακικό (βλ. σχόλια στο IG X2.1, 357 και D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste, Wien 1976², 286-7. Ίσως όμως να πρόκειται για συντετμημένο τύπο υποκοριστικού ενός ονόματος του είδους Μαντ-αγόρας, Μαντ-ίθεος κλπ. τα οποία είναι πολύ συνηθισμένα σε όλον τον ελληνόφωνο χώρο (βλ. Bechtel, HP, 294-5)
118. Αχλαδοχώρι (;) (Gorno Krušovo) Ν. Σερρών, 3ος ή 2ος αι. π.Χ. (P. Perdrizet, BCH 18, 1894, 433) Μελίτη Φλωρίνης, 4 μισό 3ου αι. μ.Χ. (A. Rüsç, JdI 84, 1969, 147, αρ. R8) κλπ. Επίσης, με τον τύπο Μητρώ (Αίλεια Μ.) Λευκόπετρα Ημαθίας, 195/6 μ.Χ. (SEG 26, 1976/7, 729)

119. βλ. O. Masson, ZPE 55, 1984, 133
120. βλ. Robert, Noms indig., 54, σημ. 9 στα άφθονα παραδείγματα του οποίου θα πρέπει να προστεθεί και το νεότερο από το Κίτρος Πιερίας (J.M.R. Cormack, Μελετήματα Λαούρδα, 111)
121. Fick, Gr. Pers., 29^{*} Chantraine, Formation, 31^{*} E. Locker, Glotta 22, 1934, 89-94, ιδιαίτ. 90-1^{*} W. Petersen, CPh 32, 1937, 121-30^{*} Robert, Et. épigr. phil., 153^{*} Mihailov, Langue, 106^{*} Palmer, Grammar, 49^{*} Schwyzer, Gr. Gr. I, 461^{*} Garbrah, Grammar, 104-5 όπου και πλούσια βιβλιογραφία
122. Τερπνή Ν. Σερρών (M. Tod, BSA 23, 1918-9, 86-9, αρ. 14)
123. Μεσολακκιά Σερρών, β' μισό του 3ου αι. π.Χ. (D. Lazaridis, BCH 85, 1961, 431-3)^{*} Θεσσαλονίκη, τέλη 1ου αι. μ.Χ. (IG X2.1, 69)^{*} πρβ. E. Fraenkel, RE XVI.2, 1623
124. (Γν. 'Ιούλιος 'Α.) Θεσσαλονίκη, 1ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 418)^{*} ibid., 132/3 μ.Χ. (ibid., 503) κλπ.
125. 'Εδεσσα, 180/1 μ.Χ. (SEG 24, 1969, 531)^{*} Θεσσαλονίκη, 2ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, *226)^{*} (Πε. 'Α.) Βέροια, 2ος αι. μ.Χ. (SEG 24, 1969, 499)
126. Μετόχι Προδρόμου Ν. Ημαθίας, 189 μ.Χ. (SEG 27, 1977, 277)^{*} ('Ερέννιος Δ.) Κονταριώτισσα Πιερίας, αυτοκρ. επ. (Δήμιτσας 143-4, αρ. 174).
127. Βέροια, μέσα 2ου αι. π.Χ. (SEG 27, 1977, 261)
128. Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, *821)
129. Ibid., 129/30 μ.Χ. (ibid., 521)
130. 'Εδεσσα, 51/2 μ.Χ. (Δ. Πελεκίδης, ΑΔ 8, 1923, 268, αρ. 1)^{*} Βέροια, 177/8 μ.Χ. (SEG 13, 1956, 398)^{*} ibid., τέλη 2ου/αρχές 3ου αι. μ.Χ. (SEG 24, 1969, 499) κλπ.^{*} πρβ. Fick, Gr. Pers., 77
131. (Κλαύδιος 'Α.) Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 822)^{*} Βέροια (Ι. Τουράτσογλου, ΑΔ 26, 1971, Α, 130, σημ. 6)
132. Θεσσαλονίκη, 129/30 (IG X2.1, 502)^{*} Βέροια, τέλη 2ου/αρχές 3ου αι. μ.Χ. (SEG 24, 1969, 499) κλπ.
133. ΗΕΡΜΑ "όνομα έκτυπο καί αντίστροφο στό πίσω μέρος πήλινου γυναικείου ειδώλιου (...). Βρέθηκε σέ τάφο (...) Νέα Φυλή Ν. Σερρών (Καφταντζής, 348-9, αρ. 579) παρ'όλο που δεν υπάρχουν, απ'όσο γνωρίζω, άλλες δημοσιευμένες πληροφορίες για το ενδιαφέρον αυτό εύρημα, θα πρέπει να είναι εισηγμένο από κάποια δωρική πιθανώς, περιοχή Βέροια, αδριανείου επ. (Α. Rüschi, JdI 84, 1969, 143-4, αρ. R3)^{*} Θεσσαλονίκη, 2ος ή 3ος αι. μ.Χ. (IG X2.1, 511)^{*} ('Ιουλίω 'Ε.) Αμφίπολις (Καφταντζής 403-4, αρ. 654)
134. πρβ. W. Petersen, CPh 32, 1937, 126^{*} D.J. Georgacas, Names 17.1, 1969, 99
135. (Αύρήλιος 'Α.) Θεσσαλονίκη, λίγο μετά το 212 μ.Χ. (IG X2.1, *768)

136. Σισάνι Ν. Κοζάνης, 146/7 μ.Χ. (A.J.B. Wace & A.M. Woodward, BSA 18, 1911-2, 185-6, αρ. 34)
137. Θεσσαλονίκη, μεταξύ 27 π.Χ. και 14 μ.Χ. (IG X2.1, 31) όπου ο Edson το χαρακτηρίζει θρακικό παραπέμποντας μάλιστα στο IGBR όπου όμως ο εκδότης Mihailon συμπεριλαμβάνει το όνομα στον κατάλογο των ελληνικών ανθρωπωνυμίων Λητή, 24 μ.Χ. (Δήμιτσας, 572-3, αρ. 678) κλπ. πρβ. Fick, Gr.Pers., 20
138. Αμφίπολις, τέλη 1ου αι. π.Χ. (Δήμιτσας, 713, αρ. 886) Πέλλα, Οκτ. 44-24/1/45 μ.Χ. (ibid., 425-6, αρ. 366) κλπ.
139. Έδεσσα, 51/2 μ.Χ. (Δ. Πελεκίδης, ΑΔ 8, 1923, 268) 'Αγ. Γεώργιος Γρεβενών (A.J.B. Wace & A.M. Woodward, BSA 18, 1911-12, 184, αρ. 31) κλπ.
140. Θεσσαλονίκη, τέλη 1ου αι. μ.Χ. (IG X2.1, 69) * Μελίτη Φλωρίνης, τέλη 2ου/αρχές 3ου αι. μ.Χ. (A. Rüschi, JdI 84, 1969, 147, αρ. R8)
141. Αμφίπολις, ρωμ. επ. (SIG³ III, 1140)
142. Κοπανός Ημαθίας (A. Struck, AM 27, 1902, 314, αρ. 28)
143. Κέντρον Γρεβενών, α' μισό του 3ου αι. μ.Χ. (Α. Κεραμόπουλλος, Τόμος Έκατονταετηρίδος Πανεπιστ. 'Αθηνών 1837-1937 (1939) 3-8 για την κατηγορία αυτή βλ. Schwyzer, Gr.Gr 461
144. Σύραι (Σέρρες), (Καφταντζής, 108, αρ. 36)
145. ibid., 39 μ.Χ. (ibid., 74-5, αρ. 2) * ibid., 39 μ.Χ. (ibid., 72-4, αρ. 1 πρβ. G. Mihailon, Philologia 6, 1980, 4) Βέροια, 177/8 μ.Χ. (SEG 13, 1956, 398) κλπ.
146. Μελενικίτσι Σερρών (Καφταντζής 279, αρ. 474)
147. Αιανή Κοζάνης (θέση Μετόχι Μονής Ζάμπουρδας), περί τ τέλη του 2ου αι. μ.Χ. (Δήμιτσας 221-2, αρ. 213) ('Ιούλιο Λεονᾶς), Βέροια, τέλη 2ου/αρχές 3ου αι. μ.Χ.
148. Σισάνι Ν. Κοζάνης, 146/7 μ.Χ. (A.J.B. Wace & A.M. Woodward, BSA 18, 1911-2, 185-6, αρ. 34)
149. ("Εσπερος Π.) Βέροια, περ. αυτων. (A. Rüschi, JdI 84 1969, 142-3, αρ. R1)
150. Βέροια, 177/8 μ.Χ. (SEG 13, 1956, 398)
151. Θεσσαλονίκη, 42-32 π.Χ. (IG X2.1, 124)
152. ibid., 145 μ.Χ. (ibid., *829) * ibid., 154 μ.Χ. (ibi 288)
153. CPh 32, 1937, 127
154. Βέροια, 255/6 μ.Χ. (SEG 30, 1980, 556 A)
155. Παλαιόχωρα Χαλκιδικής (SEG 29, 1979, 628 και 1809) β και D. Feissel & M. Sève, BCH 103, 1979, 318 * Bull. Epigr 1980, 316 * O. Masson, Serta Indogermanica (Festschrift Neumann) 1982, 174-9, ο οποίος καταλήγει ότι πρόκειται το επαγγελματικό, λόγω κυρίως της έλλειψης του χαρακτη

στικού του παρωνυμίου ὁ καὶ πρβ. και του ιδίου στο Sileno, 1983, 9 όπου και τα ανθρωπωνύμια που προέρχονται από ονόματα εργαλείων.

156. Θεσσαλονίκη, 2ος ἢ 2ος αἰ. μ.Χ. (IG X2.1, *733) πρβ. Robert, Noms indig., 172

157. πρβ. Robert, ὁ.π., 172, σημ. 3

158. Σύρα (Σέρρες), 39 μ.Χ. (Καφταντζής, 72-4, αρ. 1 πρβ. G. Mihailov, Philologia 6, 1980, 4)

159. (Μ. Μόρριος Σ.) Θεσσαλονίκη, περ. 2ος αἰ. μ.Χ. (IG X2.1, 297)· *ibid.*, τέλη 2ου αἰ. μ.Χ. (IG X2.1, *252)

160. *Ibid.*, 1ος αἰ. μ.Χ. (*ibid.*, *845)· πρβ. G. Mihailov, CPh 70, 1975, 52· G. Daux, BCH 104, 1980, 534 (=SEG 30, 1980, 627)

161. "Found in 1918 near the twelfth kilometre-stone on the Salonica-Serres road (M. Tod, BSA 23, 1918-9, 81-2, αρ. 8)

(Οι συντομογραφίες όλων σχεδόν των περιοδικών ακολουθούν το *Année Epigraphique*. Οι αστερίσκοι σε επιγραφές του Σώματος της Θεσσαλονίκης δηλώνουν αβέβαιη προέλευση από την πόλη)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στον κατάλογο που ακολουθεί παραλείφθηκαν οι πολύ γνωστές μονογραφίες ως ευκολονόητες

- 'Αρχ.Μακ. I 'Ανακοινώσεις κατά τό πρώτον διεθνές συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκη, 26-9/8/1968 (Θεσσαλονίκη 1970)
- Buck, Comp.Gr. C.D. Buck, Comparative Grammar of Greek and Latin, Chicago, 1933
- Buck & Petersen C.D. Buck & W. Petersen, A Reverse Index of Greek Nouns and Adjectives, Chicago 1949
- Δήμιτσας Μ. Δήμιτσας, 'Η Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καί μνημείοις σφζομένοις (...), 1896 (an enlarged reissue (...)) by ΑΙ. Ν. Oikonomides, Chicago 1980
- Διαμαντούρου, Πέλλα I Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, Πέλλα I, 'Ιστορική ἐπισκόπησις καί μαρτυρίαί, 'Αθήναι 1971
- Feissel, IPM D. Feissel, Recueil des Inscriptions chrétiennes de Macédoine, du IIIe au VIe siècle, BCH Suppl. VIII, Paris 1983
- Fick, Gr.Pers. A. Fick, Die griechischen Personennamen (zweite Auflage bearbeitet von F. Bechtel & A. Fick,) Göttingen 1894
- Frei-Lüthy C. Frei-Lüthy, Der Einfluss der griechischen Personennamen auf die Wotr Bildung. Beiträge zur Namenforschung Beiheft 13, Heidelberg 1978
- Garbrah, Grammar K.A. Garbrah, A Grammar of the Ionic Inscriptions from Erythrae. Phonology and Morphology. Beiträge zur klass. Phil. 60, Meisenheim am Glan 1978
- Καφτανιζής Γ.Β. Καφτανιζής, 'Ιστορία τῆς πόλεως Σερρών καί τῆς περιφερείας τῆς, I, 'Αθήναι 1967
- Mihailov, Langue G. Mihailov, La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonétique et Morphologie, Sofia 1943
- Οικονόμος Γ.Π. Οικονόμος, 'Επιγραφαί τῆς Μακεδονίας, 'Αθήναι 1915
- Palmer, Grammar L.R. Palmer, A Grammar of the Post-Ptolemaic Papyri I, London 1946
- Robert, Noms indig. L. Robert, Noms indigènes dans l'Asie gréco-romaine I, I.F.A.I. XIII, Paris 1963
- Robert, Et. épigr.phil. L. Robert, Études épigraphiques et philologiques, Bibl. Éc. H. Ét. 272, Paris 1938
- Σαρικάκης, 'Αρχοντες Θ.Χ. Σαρικάκης, Ρωμαῖοι 'Αρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, Α' Θεσσαλονίκη 1971, Β' Θεσσαλονίκη 1977
- Threatte, Grammar The Grammar of Attic Inscriptions. I Phonology, Berlin/New York 1980